Українська держава понад усе!
Видання Історичного клубу “Холодний Яр”

2020 рік
Жовтень
Число 10 (416)

НЕЗБОРИМА НАЦІЯ

Видання Історичного клубу “Холодний Яр” Передплатний індекс 33545

ПЕТРО БОЛБОЧАН: ПОВЕРНЕННЯ ДО КИЄВА

4 жовтня, напередодні Дня народження, Петро Болбочан повертається до Києва у бронзі. Відкриття пам’ятника заплановане на 10.30 у сквері Болбочана (навпроти кінотеатру “Київська Русь”)

Народився Петро Болбочан 5 жовтня 1883 р. в національно свідомій сім’ї в с. Ярівці, тепер Хотинського р-ну Чернівецької області…

У січні 1918 р. російські більшовики підняли в Києві повстання проти Української Народної Республіки. Серед тих, хто став на захист УНР, був полковник Петро Болбочан, командир 1-го Республіканського полку військ Центральної Ради.

Він вибив більшовиків з Царської площі (тепер Європейська), з Трьохсвятительської вулиці та Софійської площі, відкинувши заколотників від Михайлівського Золотоверхого монастиря і Святої Софії.

Незважаючи на численну перевагу ворога, Болбочан опанував Поділ, роззброїв збільшовичених робітників фабрик і заводів, заарештував їхніх ватажків та вислав частину свого відділу до захопленого більшовиками Арсеналу, яких уранці 22 січня було примушено до капітуляції.

Коли все ж Центральна Рада відступила, відділ Болбочана йшов останнім, у повному порядку, прикриваючи український уряд. Уже 1 березня Болбочан повернувся в Київ як переможець.

Петро Болбочан – визволитель Києва, Полтави, Харкова, Сімферополя, Бахчисарая, багатьох інших міст станцій і сіл. У праці сотника Бориса Монкевича “Похід Болбочана на Крим” зафіксовано перемоги Петра Болбочана в боях також за Яготин, Ромодан, Лубни, Миргород, Лозову, Олександрівськ (тепер Запоріжжя), форсування Сиваша, визволення Криму, тріумфальну зустріч козацтва Болбочана в Сімферополі. Ці перемоги ставлять його в один ряд з найславетнішими українськими полководцями.

“Був надзвичайно хоробрим, – писав про нього сотник Борис Монкевич. – У більшості керував боєм особисто і завсігди був у найнебезпечніших місцях, чим викликав підйом духу у Запорожців, котрі під його керуванням завше були переможцями… Йому вірили всі надзвичайно, бо знали, що він є зразком чесності й порядку”.

“Болбочан був одним із найвидатніших представників українців… – писав про нього український історіософ В’ячеслав Липинський. – Від був одним із тих чесних, свого імені достойних, офіцерів, котрі, вступивши до Української армії і прилучившись до свідомого українства, творили оружну міць і підставу нашої Держави”.

Ми хочемо вшанувати Петра Болбочана, людині честі і порядку, й поставити до його дня народження, 4 жовтня, пам’ятник у Києві, у сквері Петра Болбочана (навпроти кінотеатру “Київська Русь”, на місці, де колись стояв пам’ятник катові України Косіору).

Пам’ятник виготовлений (скульптори Михайло Горловий та Олександр Фурман), вилитий у бронзі в три натури. 4 жовтня 2020 р. Петро Болбочан повернеться до Києва, який у січні та березні 1918 р. визволяв від російських окупантів.

Слава борцям за волю України!

Історичний клуб “Холодний Яр”
Музбат, “Правий сектор”

СТОЛІТТЯ “НАРОДЖЕННЯ" ОТАМАНА ОРЛИКА

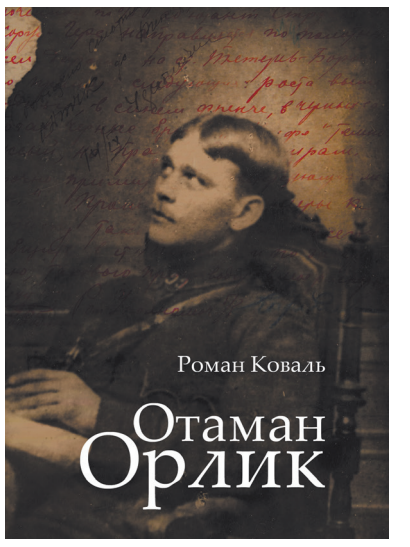

Сто років тому, у вересні 1920 р., уродженець Гостомеля, старшина Окремого куреня 21-го Наливайківського полку Армії УНР Федір Артеменко в лісі в районі Бучі на Київщині створив повстансько-партизанський загін. До нього зголосилося 15 місцевих хлопців. Командир загону взяв собі псевдо Орлик, а відділ назвали “Перший партизанський загін імені С. В. Петлюри”.

Першою акцією партизанського загону став бій у вересні й роззброєння десяти російсько-більшовицьких кавалеристів біля с. Феліціалівки – нині це с. Здвижівка Бородянського району на Київщині. Так козаки здобули собі коней…

У листопаді 1921 р. загін Орлика з’єднався з Подільською групою Другого зимового походу Армії УНР і разом з її козаками боровся проти російських окупантів.

Більшовики називали отамана Орлика найвідомішим повстанським командиром на Київщині. Загін отамана Орлика героїчно боровся з російськими окупантами в околицях Києва до січня 1922 року. Окупанти захопили в полон і стратили отамана Орлика в Лук’янівській в’язниці в лютому 1922 р. у віці 24 років.

Символічно, що у вересні в Бучі Пластовий вишкільний центр “Пласт – український скаутинг” організував акцію, присвячену пам’яті Федора Артеменка – отамана Орлика. 12 вересня в Бучі Олександр Шеметун розповідав про отамана Орлика, зокрема сказав, що перша бойова акція загону відбулася в с. Здвижівці. Не повірите: саме у Здвижівці вишкільний центр проводить юнацький пластовий табір. Дивовижний збіг, підкреслив Юрій Юзич, немовби сам отаман Орлик кличе нас на місця своїх бойових перемог, кличе, щоб ми його згадали і згадали його бойових побратимів.

Вдячний Романові Ковалю, бо свого часу про отамана Орлика дізнався саме з його книги, надихнувся і почав активно досліджувати період Визвольних змагань в околицях моєї рідної Боярки.

Андрій КОВАЛЬОВ

ІГОР СМЕТАНСЬКИЙ ЖИВЕ УКРАЇНОЮ

25 вересня виповнилося 70 років козакові Історичного клубу “Холодний Яр” Ігореві Сметанському, людині великого серця і шляхетних вчинків.

У мене його ім’я асоціюється з офірою на українську справу.

Ігор Сметанський став співфундатором пам’ятника скульпторові Михайлу Гаврилку в Болехові, меморіальних дощок Євгенові Коновальцю в Калуші, членові ОУН Миколі Климишину в с. Верхньому, членові ОУН Дмитрові Коржинському в с. Медині та літературознавцю Михайлові Лозинському в с. Бабині Зарічному, меморіального знака січовому стрільцеві Іванові Відоняку в Калуші…

Опікується Ігор і могилами вояків УПА, членів ОУН на Старому цвинтарі в Калуші. Разом зі станичним Степаном Петрашем, Богданом Петриною, Ярославом Парцелем та іншими добродіями впорядкували меморіал вояків УПА, насильно переселених та політв’язнів на міському кладовищі у Калуші. У 2015 р. відновили могилу члену ОУН Дмитрові Коржинському.

Ігор щомісяця складає добровільний внесок на видання газети “Незборима нація”, щороку – на вшанування героїв Холодного Яру. Не раз організовував (разом з Андрієм Найдою) делегації для вшанування героїв на Маківку, Лисоню, Яворину, а у квітні 2015 р. – до Холодного Яру.

Ігор Сметанський – справжній друг, він цінує культурну працю інших. Знаючи, як нелегко провадити видавничу діяльність, радісно офірує на видання чи не всіх моїх книжок упродовж багатьох років. 2018 року сам вийшов з ініціативою поставити в місті білборд з нагоди 100-ліття Визвольного походу на Крим полковника Петра Болбочана. І здійснив це! Власним коштом випустив історичний календар “Живу Україною”.

Пан Ігор – давній член “Просвіти”, заступник голови Калуської МО ВО “Свобода”, голова Калуської МО Всеукраїнського об’єднання ветеранів. На ньому значною мірою тримається українське культурне життя в Калуші. Зокрема, 29 листопада 2019 р. організував презентації книжок про Визвольну боротьбу Історичного клубу “Холодний Яр”. Тоді разом зі мною в Калуш приїхали Олег Куцин та Марко Мельник. Презентація була велелюдною, люди розходилися натхненні, а пан Ігор разом з Андрієм Найдою ще й подбали про наш побут і роздобули кошти на покриття видатків на пальне.

Ігор народився 25 вересня 1950 р. в м. Косові в родині слюсаря Василя Сметанського і вчительки молодших класів Валерії. Батько, побувавши під час Другої світової війни в остарбайтерах, про німців виніс якнайкращі враження – як про висококультурну, дисципліновану націю, може, тому й сина привчив до залізної дисципліни. Батько все життя вболівав за німецькі спортивні команди, проти команд московських і совєтських. Тоді Ігор не розумів цього, але батько запевнив його, що з часом син усе збагне, і зокрема чому батько так не любить “московську заразу”. Так і сталося. Ігор Сметанський радіє, що ніколи не був членом КПСС, водночас підкреслює, що щасливий бути членом Історичного клубу “Холодний Яр”.

Радію, що наші з Ігорем життєві стежки зійшлися і ми далі йдемо разом – як члени Історичного клубу “Холодний Яр” та співтворці газети “Незборима нація”, якої Ігор є кореспондентом і меценатом.

Радію, що Ігорева дружина Галина та й уся родина підтримують його в усіх добрих починаннях.

Від холодноярського товариства сердечно здоровлю калуського козака Сметанського, бажаю довгих літ у Самостійній Україні, за яку “душу і тіло” поклали ті, пам’ять про яких він так натхненно плекає.

Роман КОВАЛЬ, президент Історичного клубу “Холодний Яр”, редактор газети “Незборима нація”

На світлині – Роман Коваль та Ігор Сметанський, Холодний Яр, 2015 р.

100 РОКІВ ТОМУ ПІД с. РОЗУМІВКОЮ

14 жовтня 1920 р. у бою проти будьонівців під с. Розумівкою, тепер Олександрівського р-ну Кіровоградської обл., загинув отаман Микола Скляр (Чорний Ворон), командир ударно-розвідувального загону Степової дивізії Костя Блакитного. “Цей загін був найрухливіший у [Степовій] дивізії і мав вирішувати найвідповідальніші завдання: вести розвідку, охороняти дивізію на марші, сковувати сили противника в бою… Загін Чорного Ворона складався переважно з колишніх махновців, які покинули чорні прапори і перейшли під свої рідні – жовто-блакитні. Воронівці мали добрий досвід партизанської боротьби… [вони] не раз показували блискучі приклади партизанської війни. Все були бойові, хоробрі хлопці, тільки не досить дисципліновані. На кожному їхньому кроці відчувалась розхристаність, від них віяло широким Херсонським степом, а пахло неосяжною Таврією”. У цьому бою, за даними Юрія Горліса-Горського,

загинуло близько 300 козаків Чорного Ворона. Всі вони спочивають у братській могилі під с. Розумівкою, тепер Олександрівського району Кіровоградської області.

Могилу доглянуто.

НЕ ЛИШЕ ВИБРАТИ, А Й ВИБОРОТИ

Так склалося, що напередодні Дня Незалежності, 20 – 24 серпня об’їздив Херсонську, Київську, Полтавську, Харківську, Донецьку та Луганську області. Пильно видивлявся зовнішню рекламу. Скрізь домінували (хоч ще не стартувала виборча кампанія) різноманітні агітки партій та політиканів. Переважно, звісно, антиукраїнських… Найважливіше – не побачив жодного, бодай формального, білборда з привітаннями до головного державного свята! Таке враження, що як за вказівкою якогось таємного указу… Українофобська гуманітарна політика вже не тільки таємна, а й цинічно-наочно-“турбережимна”. Цьому підтвердження – ганебний президентський концерт на Михайлівській площі на День Незалежності. Замість українських свят нам тепер законодавчо насаджують свята чужі, які різко суперечать українській етнічній моралі та ментальності. Висновок: зупинити руйнацію і відновити лад зможе лише дієва українська влада, яку ми мусимо не лише вибрати, а й вибороти.

Тарас СИЛЕНКО, співак-бандурист

"ЛУШПИННЯ З КАРТОПЛІ ПАМ'ЯТАЮ СМАК І ДОНИНІ"

Віра Чумак народилася 30 вересня 1927 р. в м. Смілі на Черкащині. Українка, котра пережила голод, сталінські табори за любов до України, її історії і літератури, але не зламалася. Переклала трилогію Михайла Старицького "Богдан Хмельницький" українською мовою (в шухляду), бо вважала, що український читач має читати цей твір українською. Її любов до української літератури була безмежною. У своїх листах вона аналізує творчість та ділиться враженнями про українських письменників. Серед найулюбленіших – Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка, Максим Рильський, Павло Тичина. Особливим відкриттям були для неї історії про Холодний Яр, які на радіо розповідав Роман Коваль. У короткій статті не передати того захоплення і її неймовірних вражень від української літератури. Віра Чумак нею жила. Про себе найкраще скаже вона сама цитатами зі своїх листів до друзів.

"Пам'ятаю голодомор 1933 р. Тоді вмерли мої тато, мама, менший братик. Як зараз бачу батька, пухлого, з ногами як колода на лежанці, облуплену лежанку (я їм глину – крейду), сонячний день: йдемо ми з мамою, братик у неї на руках, ноги босі, пухлі, потріскані, із сукровицею; забирають мертву маму від мене на рядно; хата обросла бур'яном, в сінях видно небо; не пам'ятаю, щоб щось гидке їли, як кажуть, а лушпиння з картоплі пам'ятаю смак і донині. Потім пам'ятаю себе під великою шовковицею в тітки, вона мене врятувала. От хоч і не хочу, а як гляну на чорні ягоди шовковиці – згадую, що вона моя рятівниця. Було це в м. Смілі Черкаської області. Було мені не знаю скільки років – 6 чи 7. В архіві навіть документи зникли цих років. Була я рахітична (розказували, цього я не пам'ятаю), сухі ніжки і великий живіт, на голові волосячко – торкнись, і вилазить. На УТ-1 кожного року показують на початку листопада про голод 1933 р., там діти – ото я".

Віру забирає тітка до Києва, але не склалося. "В Києві, пам'ятаю, жила трохи в якійсь халупі. Тітка дома не сказала нікому, а дочка її каже: «Ілі я, ілі она». Мусіла мене віддати в дитячий будинок, надіючись відвідувати часто. А коли прийшла, то мене вже не було. Мене з дітьми на возі повезли з Києва через усю область в кінець с. Ямпіль Катеринопільського району. Було те село над невеличкою річечкою Вись. Я довідалась, як читала історію України, що то був кордон між Гетьманщиною і Запоріжжям. Я пам'ятаю лише віз, а хто був у возі, ні коней – нічого не пам'ятаю. Приїхали в село, і мене тут же взяли, бо була, кажуть, жвавіша від інших. Взяла мене дівчина Ліда, вона закінчила семирічку і десь мала вчитися на фельдшера, взяла, щоб допомагала її старим батькам. Голова сільради мене записував. Я знала все: звідки – м. Сміла, нині Черкаської обл., батько Василь, мама Софія, прізвище моє Чумак. А він каже: «Чумакова». Тут я давай з ним сперечатися, доки він не погодився. Ото я задавалася на все життя, хвалила себе, як ще малою проявила дух одвічної стихії. Росла я у добрих людей аж до війни, закінчила 6 класів. Бабуся з дідусем були безграмотні, віруючі люди з природною високою мораллю, яка тільки буває в наших людей на селі. Любила я вірші вчити напам'ять, грати в п'єсах на сцені, мала вже бібліотечку невеличку... У нас вчителька російської мови краще вчила, ніж української, а я чомусь дуже любила українські книжки. Отже, це в мене в крові як дух одвічної стихії. Полюбила я своїх стареньких як рідних, і коли при німцях вони сказали мені, щоб ішла до Сміли шукати родичів своїх, дорога до Сміли (а туди, може, із 100 км) була облита моїми пекучими дитячими сльозами. Так пішла я в світ, жорстокий і цікавий, наодинці із своєю долею. Хотілося вчитися, мріялося бути студенткою, бути вчителем української мови і літератури".

Ще деякий час поневірянь між чужими і рідними – і це сталося! "Прийшло повідомлення, що я зачислена студенткою 1-го курсу Київського педагогічного інституту на факультет української філології. Студентське життя – незабутнє на всі роки! Провчилась я два роки. Одного разу бігла з гуртожитку до інституту по бордюру, під'їхала машина, зупинилася рядом зі мною, несподівано так майстерно двоє мене заштовхнули в неї, і серце моє завмерло. Повезли мене на 7 років, хоч давали 25. Я довго думала, чому так сталося. Невже той випадок, коли я виступила на лекції, захищаючи Максима Рильського, якого тоді тяжко ганьбили? Я розказала, які гарні вірші він пише, на другий раз викладач згадав, що є студенти, які захищають Рильського, а я з пафосом продекламувала:

Благословен той день і час,
Коли прослалась килимами
Земля, яку сходив Тарас
Малими босими ногами.
Земля, яку скропив Тарас
Своїми росами-сльозами.

Я взагалі любила цього поета, декілька віршів і зараз часом декламую собі".

А ось цитати з інших Віриних листів: "Пам'ятаю лише, як виступала я на семінарі (була студенткою 2-го курсу української філології в Києві, про що мріяла змалку і добилась – без ніяких засобів до існування, так що я знаю, як жити на стипендію, вона і тоді була мізерна, якби не арештували, то я не знаю, чи вижила б). На семінарі стала на захист М. Рильського, якого тоді били за «Слово про рідну матір», бо за німців викинули з нього дві строфи і друкували. Дуже я його любила і казала, що його ганьблять несправедливо. Може, тоді вже мене взяли на «замєтку», бо викладач зреагував, дорікнувши мені зі зневагою. Ще мене тоді хвилював Павло Тичина. Не розуміла я, що то за вірш «Скорбна мати» йому дорікають. Довідалась лише 1991 р., коли купила книжку його віршів, які не друкувались. То, виявилось, – перлина, поетичний шедевр. А як з нього глузували і насміхались! Ще є в нього вірш «Як упав же він з коня». То його мучили за слово «слава». Я не розуміла – чому. Виявилось, що він ніби оспівував смерть петлюрівця – вони гукали «слава», а більшовики – «ура». Отака я була дурна. До речі, це ще й чудова пісня, яку ми співали в селі в хорі, нині її не чути. А жаль! А ще в Тичини є вірш про Крути, без сліз не можна читати.

Як би не було, а я дякую долі, що подарувала мені студентські роки, та ще й в Києві. Було в гуртожитку нас у кімнаті аж 26! Які то були милі, добрі, щирі дівчата! Одна Таня писала мені в лагер (я навмисне не перекладаю на «табір», бо це слово належить змістові). Ми й у театр ходили в неділю до Українського театру ім. І. Франка, сиділи на гальорці далекій і любувались тоді молодими знаменитостями. І зараз серце здригається, як обласне ТБ показує зняті п'єси тих років. А одного разу пішла я шукати Аскольдову могилу. Ходила по горах, ноги роздряпала, туфлі тоді були парусинові, геть ноги замучила, так натерла. Знайшла, посиділа там, помріяла. Нічого не було, сіла на горбочку, була якась розвалюха колишньої альтанки".

А ось Вірина згадка про тюрму і вирок перед табором: "Здається, я не згадала камери в тюрмі: мене привезли, і я там не могла зрозуміти, в якій частині Києва знаходжусь, тільки як після звільнення прийшла за документами, зрозуміла: рядом із Софійським собором. Була там мертва тиша, хоч за стінами бушувало життя. Черговий ходив по коридору, заглядав у вічко і будив, нагадував, щоб не спати вдень, а вночі викликали на допит. Пробула я там з весни до зими (здається) 1950 року. Так як допитувати було нічого, щось треба було видумувати, то я сиділа направо від дверей на стільчику, а слідчий – напроти аж коло вікна, щось писав, а я мовчала. Не знаю, скільки це продовжувалося, коли одного разу пам'ятаю, що я похилилась зі стільця, а після того прокинулась в камері. Не знаю, скільки я спала. Після того вже не викликали, я чекала, не знаючи чого, здавалось усе вічністю, але той день таки прийшов, мене викликали і десь на виході в темне приміщення сказав якийсь-то чиновник, чи як його звати, розписатися, ще й рукою прикрив, щоб я підписала не читаючи. Я сказала, щоб прочитати. Було написано: «25 лєт трудових ісправітєльних лагєрей». Що я почувала – було якийсь безповітряний безлюдний простір. Це не описати. Не плакала і не кричала, ніби спокійно було. А я ж надіялась на суд, що там скажу, яких дурниць понаписував слідчий. Що писав – не пам'ятаю і донині".

Про табір пані Віра згадувала рідко і неохоче. Сиділа в таборах Казахстану. Останній табір Казахстану – табір інвалідів Спаск. Після Спаску її та інших 25-літників відправили в Потьму, що в Мордовії, а там уже в 1956 році звільнили. Ось кілька цитат-спогадів про табори: "Здоровших примушували тачками перевозити каміння через гору – з одного кінця на інший. Якось хтось спитав начальника: «Нащо це вам?» Той відповів: «Нам нужна нє работа, а ваші мучєнія»… В лагері пощастило жити на нарах верхніх з Набоковою Катериною Сергіївною, двоюрідною сестрою відомого у світі письменника російського. Вона вчила мене англійської мови, в основному вимову («проізношеніє»), це основне, а інше – сама здобудеш, казала мені. Не було сил на тренування, та через силу старалась і в інституті здала англійську на «3», чому дуже раділа. Вона хвалила мене і говорила, щоб я повторювала за нею, а все інше – сама здобуду. Дав Бог, що так і сталося. Ми листувалися після звільнення, вона жила в Парижі, я – у Миргороді. Та одного разу її друзі повідомили, що вона вмерла. А знання дала вона мені практично, я добре засвоїла… Вдень були в неї друзі – росіянки, освічена, висококультурна еліта лагерна. Я ж ближче була до Євгенії Іванівни Коваленко, нас єднала українська література, особливо поезія".

Після закінчення англійської філології на Донбасі Віра Чумак учителювала в Миргороді. На схилі літ замешкала у Збаражі під опікою похресниці Наді, з батьками якої познайомилася та потоваришувала на Донбасі, де жила після звільнення. Батько Наді родом з Тернопільщини, після таборів опинився із сім'єю на Донбасі. До останнього дня переживала за Україну, за "найкращого президента Ющенка" і читала, читала. Померла 14 грудня 2016 року.

Вічна Їй Пам'ять!

Оксана ЛУКОМСЬКА

На світлині – Віра Чумак (ліворуч).

СЕСТРА МАРА

З КНИГИ "ЖІНКИ У ВИЗВОЛЬНІЙ ВІЙНІ. 1917 – 1930"

Десь у часі відступу УГА з-під Києва в житомирських лісах до нас пристала.

– Піду з вами, – тільки й сказала.

А коли всі допитували, хто вона, відкіля, то мовчала, мов камінь.

Тільки ми й знали, що трьох її братів пішло з Петлюрою, батько ще у японській війні погиб, а вона – мов билина в полі.

– Буду вам помагати чим захочете. Біля хорих буду заходитись, про ворога розвідувати буду, усе, що прикажете.

А як морозні північні вітри з далекої півночі повіяли і з собою страшну пошесть у наші ряди принесли, то сестра Мара мала повні руки праці. Біля хорих поралась. Завжди мовчалива, без слова нарікань.

У невеличкому містечку на Поділлі всі лічниці та більші будинки повні хорих стрільців. Без ліків та лікарів на клаптику соломи догоряли ті, які на вістрях своїх багнетів стрілецьку славу розносили.

Закурилась земля у білу непроглядну сніжну заметіль, скам'янів чорнозем, лискучим ледом скувались ріки. Дні воліклись за днями та забирали із собою сотні та тисячі молодих борців. Без співів та дзвонів. На вояцький віз складали, а там на кладовищі над ставом усіх рідний чорнозем приймав. На вічний сон укладались. А кожного з них благословив у далеку дорогу зболілий погляд Мари. Своїми ніжними руками очі закривала, нераз її гарячі сльози зчорнілі стрілецькі обличча росили…

У великій шпитальній салі довгі столи застелені. А біля них ті, які вирвались з обіймів лютої пошесті. Хоч бліді ще обличча, але в очах ясність. Така, як тих зірок, що у морозні ночі по небі мандрують. Тільки туга якась. За славою, що минула. А може, блистять так надії, що як весна свою пісню заспіває, то слава вояцька на ново оживе.

– Сідайте, сестро. Нині мусимо бути всі разом. Таке велике свято.

Сіли стрільці кругом столів, а між ними сестра Мара. Пустила свій зір у далечінь та ціла мов скам'яніла. Тільки як впали перші звуки "Бог Предвічний", збудилась із важкої задуми.

По кам'янім обличчі дві гарячі сльози скотились.

– Я вже йду, там ждуть недужі.

І ніхто її не спинював.

А сестра Мара прямувала повагом туди, де покотом на долівці стрільці лежали. Ішла по великій салі та біля кожного спинювалась. Маминими словами приговорюва-ла, сестриними очима біль зганяла. А по шпитальних стінах її велика тінь дивовижними образами пересувалась.

Крізь шпитальні вікна заглядали зорі з неба. А між ними одна – така ясна та світла. Може, то та, що пастирів до Христової колиби завела. А як до шпитальних вікон дійшла, то свій хід спинила. І клала своє ясне проміння на стрілецькі зболілі голови і на сестру Мару.

Марія БЕЗДОЛЬНА

Дж.: Народна справа (Львів). – 1938. – № 2. – 7 січня.

Публікація Володимира Семеніва.

У ЛІТИНІ ВШАНУВАЛИ ПОЛЕГЛИХ

"Хто забува кривди народу свого, тому Бог дає дітей німих, сліпих, глухих, розумом увічених!" – ці слова з книги Івана Просяника "Скарбниця молодечої сили" стали лейтмотивом вшанування на Літинщині.

В урочищі "Дубки", що межує з південною околицею Літина (в народі ця місцина відома ще під назвою Літинські Ярки), – могила жертв червоного терору. Восени 1922 р. більшовики стратили тут 80 заручників – мирних літинських міщан.

"Про цю могилу мені ще в дитинстві розповідав батько, – розповів ініціатор встановлення пам'ятного знака Дмитро Григорович Колісник. – Тут було вбито і закопано разом з іншими двох наших сусідів. Знаючи цю історію, я не міг мовчати. Тому було прийнято рішення про встановлення пам'ятного знака з подальшим дослідженням імен закатованих літинчан, які спочивають у цьому місці".

І ось 20 серпня в урочищі Дубки відбулося урочисте відкриття пам'ятного знака жертвам більшовицького терору. Почесну місію відкрити меморіальний знак здійснили громадські активісти Любов Чекотун та Дмитро Колісник. Меморіал освятили отці ПЦУ. Полеглих вшанували свідомі жителі Літина, волонтери,

представники громадських організацій, місцевого самоврядування та делегація з Вінниці.

Пам'ятний знак встановлено коштом місцевих підприємців та небайдужих літинчан.

Слава Україні!

Іван ПРИЙМАК, ГО "Літинська козацька сотня"

На світлині – промовляє к. і. н. Богдан Галайко.

ВЕНІАМІН АРЕСТИДІВ

Скільки людей загинуло за Україну! Кого пам'ятаємо з них? Чи постане, наприклад, у Полтаві пам'ятник хорунжому 2-го Запорозького полку Веніаміну Арестидіву, герою оборони Полтави, за яку його полк вів запеклі бої проти більшовиків у січні 1919 року? Загинув він під час 4 шалених атаках ворога на урочище Крутий Берег (тепер селище в Подільському р-ні Полтави).

"В критичний мент бою, – свідчив Іван Зубенко, – коли ворог пішов вже в багнети і коли прорив на цьому відтинкові потягнув би за собою катастрофічні наслідки, хор. [Веніамін] Арестидів рішуче зі своєю сотнею кинув[ся] в контр-атаку і стримав ворога на деякий час, але… сам згинув, проколотий трьома багнетами… Тіла небіжчика з місця бою винести не вдалося…"

У країнах, які дбають про своїх героїв, такий старшина неодмінно б дістав найвищу лицарську відзнаку, хоч і посмертно. У нас же, після сотень років рабства, Веніаміна Арестидіва і таких героїв, як він, досі не вшановано.

Юрій ЮЗИЧ

Дж.: Зубенко І. Наші лицарі й мученики. – Каліш, 1922. – С. 21 – 22.

СВІТЛЕ ОБЛИЧЧЯ УКРАЇНСЬКОГО ВОЇНА

На моє прохання Володимир Баров у ніжинському архіві знайшов світлину Михайла Карпєкіна, сотника Дніпровського полку Армії УНР, який 13 грудня 1918 року в бою за школу між Біличами і Святошином під Києвом дістав смертельне поранення.

Помер від ран 16 грудня 1918 року у шпиталі в Боярці-Будаївці.

Улітку ми разом з Ростиславом Мартинюком відвідали його рідне село Виблі, а ось тепер знайшлася його світлина!

Незабаром вийде моя книга про добу Визвольних змагань у Боярці та її околицях, де опублікуємо світлину сотника.

Плануємо виготовити і керамічний медальйон, який вмонтуємо в надгробний хрест Михайла Карпєкіна в Боярці.

Хочемо привезти землі із села Виблів, щоб за старою українською традицією висипати на його могилі.

Героями слава!

Андрій КОВАЛЬОВ

ЦИТАТА ДНЯ

КОЛИ Б ПОЛІТИКИ В СВОЇХ ПОЛІТИЧНИХ АКЦІЯХ БРАЛИ ЗА ПІДСТАВУ ІСТОРІЮ, ТО НЕ БУЛО Б СТІЛЬКИ РОЗЧАРУВАНЬ І КАТАСТРОФ.

ЯКІВ ГАЛЬЧЕВСЬКИЙ

МИСЛИВЕЦЬ ЗА ТИГРАМИ "ДЯДЯ ГЕНРІХ"

Роман Коваль і Юрій Юзич підготували до друку книжку "Полковник Болбочан. Спогади, свідчення, документи". Пропонуємо читачам "НН" розповідь про одного з героїв книги – героїчного старшину-болбочанівця Генріха Романовського, командира 2-го Запорозького куреня ім. Івана Мазепи 1-ї Запорозької бригади 1-ї Запорозької дивізії.

Провідні старшини є обличчям полку. Генріх Романовський був обличчям 2-го Запорозького полку ім. гетьмана Івана Мазепи (розгорнутого з мазепинського куреня в складі 2-го Запорозького полку П. Болбочана). Ось як його охарактеризував сотник Никифор Авраменко: "До шпиталю одвезли ще в Галичині [весною 1919 року] Євтушенка, командира мазепинців, з розтрощеною ногою. Команду по нім перейняв Романовський, званий популярно «Дядя Генріх». Людина багатого життєвого досвідчення. Бував у Канаді трапером (мисливцем на хутрових тварин. – Ред.), над Амуром полював на тигрів, в тундрі шукав золота. Високий та кремезний, мав на собі одежу та обув'я міцні, вигідні, солідні. В його окутім великім сундуку в найбільшім порядкові розсортоване все потрібне людині в каждій потребі і часі. Запас харчів, тютюну, мила, голок, ниток, гуталіну, шило, молотки, дратва, гвіздочки. Поза тим – білизна, онучі, рукавиці, порядне убрання. Завше свіжоголений, з люлькою, мовчазливий, жив стороною, як старий холостяк. Горілку не пив, хіба у виняткових випадках. Шанували його підлеглі й колеги, сусідом [на позиції] був надійним. Стріляв цільно з рушниці та кулемета. За ним возили маленьку 40 мм мортівку (мортирку, гарматку. – *Ред.*) до збивання противних (ворожих. – *Ред.*) кулеметів. Робив це дуже докладно. Курінь підтяг прикладом і виглядом. Належав до найстаріших з часів Гнатівки та Волонтерського куреня (з лютого 1918 р., коли в с. Гнатівці під Києвом було створено Запорозький загін, до якого увійшов і Волонтерський курінь. – *Ред.*). Романовський був зразком вояка великої холодної одваги. Приходилось нам разом вести бій з певністю на взаємну поміч".

А ось оцінка півсотенного Хоми Рябоконя, який приєднався до запорожців у Полтаві в січні 1919 року: "Мене призначено молодшим старшиною до 2-го Запорізького полку, що був у Болбочанівському коші. Моїм безпосереднім начальником став курінний отаман [Генріх] Романовський, під командою якого я й був до останнього часу мого перебування в Армії УНР. Романовський був одним із найхоробріших і відважних людей, що їх я зустрічав у своєму житті. Він чудово володів усіма видами зброї, що тоді вживалася в Армії УНР: стріляв з кулемета, стріляв з гармати, міномета і т. д. При наступі ішов завжди спереду куреня, а за ним тягли невеличку гармату і кулемет, і він стріляв з них по черзі, в залежності від потреби. Часто доводилося дивуватися, як він, буквально один, гнав перед собою десяток, а то й два розгубленого ворога. Мені невідома доля цього лицаря, але де б він не був, що б з ним не трапилося, я особисто все своє життя буду згадувати його з пошаною і гордістю, як одного з тих, що зробили чудо: одного з тих небагатьох, хто мертву націю звів із гробу і наповнив її вени своєю власною кров'ю" [2].

Підполковник Армії УНР Генріх Олександрович Романовський народився 26 грудня 1882 р. у Луцьку. Так він сам стверджував у документах. Щоправда, російські військові облікові картки часів Першої світової війни вказують, що його місцем народження було с. Сіверське Бендинського повіту Російської імперії, тепер у Сілезькому воєводстві Польщі.

Генріх закінчив середню технічну школу в Петербурзі. Військову службу проходив підпрапорщиком у Лейбгвардійському Павлівському полку, який базувався в Петербурзі. У 1905 р., ймовірно, був учасником російсько-японської війни. З 1908 р. служив на Маньчжурській залізниці.

Першу світову війну прослужив від перших днів до 1917 р. [4]. Був тричі поранений, зокрема 1 та 28 серпня 1915 р. – у с. Грабівкою (Грибівкою) і під Владавою. А 15 грудня того ж року був нагороджений солдатським Георгіївським хрестом 1-го ст. (№ 8776).

Улітку 1917 р прапорщик Генріх Олександрович Романовський служив у 223-му піхотному Одоєвському полку, що входив до 34-го армійського корпусу Павла Скоропадського. У його складі 7 липня був контужений під с. Новицею. Очевидно, до російської армії він більше не повернувся.

Боротьбу за Українську державу підпоручник Генріх Романовський, як він сам зазначав, почав у 1917 році. Микола Падалка, учасник виступу полуботківців у Києві 4 – 6 липня 1917 р., засвідчував, що одним з лідерів полуботківського полку був поручник Романовський.

Никифор Авраменко писав, що "Дядя Генріх" брав участь у січневих боях 1918 р. за Київ у складі офіцерського волонтерського загону генерала Костянтина Прісовського. Очевидно, був "Дядя Генріх" і учасником походу Петра Болбочана на Крим. У добу Української Держави Павла Скоропадського – служив під командою Болбочана на Чернігівщині.

Згодом звитяжив як командир куреня 2-го (20-го) Запорозького полку ім. гетьмана Івана Мазепи (1919) та командир 2-го Запорозького куреня ім. Івана Мазепи 1-ї Запорозької бригади 1-ї Запорозької дивізії (1920 – 1921).

По поразці карався в польських таборах для інтернованих Пикуличі, Вадовиці, Стшалково та Щипйорно. З Польщі вирушив на пошуки роботи в ЧСР.

28 вересня 1922 р. в Братиславі заповнив анкетно-реєстраційну картку № 2510 Українського громадського комітету в Чехо-Словацькій республіці. Зазначив, що є православним українцем, хоча в російських картках зазначалося, що був католиком. На питання анкети про постійне місце проживання відповів, що "оден час перебував на Далекому сході". На запитання про свій або родичів маєтковий і родинний стан до війни відповів коротко: "нічого" [4], тобто не мав ні родини, ні майна. Видно, втратив і свою знамениту скриню зі всім своїм скарбом!

Далі сліди золотошукача і мисливця на тигрів губляться.

Своє золото "Дядя Генріх" усе ж знайшов, адже свої найкращі роки віддав боротьбі за Самостійну Україну в товаристві лицарів-болбочанівців.

Дякуємо, друже, за Твій внесок у боротьбу!

Роман КОВАЛЬ, Юрій ЮЗИЧ

Публікується вперше.

На світлині – командний склад 1-ї Запорозької бригади. Генріх Романовський стоїть 3-й праворуч. Сидить у центрі полковник Іван Дубовий. 2 грудня 1921 р. Польща.

МІХНОВСЬКИЙ НА 1-МУ УКРАЇНСЬКОМУ ВІЙСЬКОВОМУ З'ЇЗДІ

Після Всеукраїнського Національного Конгресу – Перший військовий з'їзд.

Ідемо вдвох з Олексою Мельником. Він, як репортер "Нової Ради", має своє місце, я – лізу в гущу шинелів під самісеньку стелю одної із саль Педагогічного Музею, що нагадує університетську авлю (залю, зал. – Ред.).

Атмосфера наелектризована, надихана жагою. Це реакція українського живла на московську безличність.

Саме відчитано телеграму Петербурзької Ради робітничо-селянських депутатів, яка в облесливій формі забороняє творити українські військові відділи та відкладає цю справу до всеросійського військового з'їзду.

Саля двигтить стогрудим обуренням і гнівом.

Зір мій перебігає по масі чуприн здовж салі до того місця, де стоїть професорська катедра. Там Винниченко навперейми з Петлюрою умовляють одягнений у шинелі чорнозем України не робити бешкету – не давати надто різкої відповіди петербурзькій Раді.

За всяку ціну намагаються живловий зрив нації, її розгін та гідність убгати в "загальне добро революції".

Уперше бачу Петлюру. Невелика, струнка постать, із русявим волоссям, приємним обличчям. Говорить щиро, із запалом. Проте відчуваю, що мене пориває хвиля обурення:

– І якого біса вони панькаються з тими московськими "братами"?

– Зараз говоритиме Міхновський, – каже хтось.

Помічаю близько коло себе [Василя] Химерика та [Валентина] Отамановського, колишніх товаришів із "Союзу Городів". Отамановський тремтить також із люті.

Внизу на салі, де мовниця, стоїть широкогруда постать у вояцькім однострої. Високе чоло, довгі чорні вуса.

– Хто це? – питаю в Отамановського.

– Та ж Міхновський!

Говорить. Голос доволі різкий, і не має тої привабливої гнучкости, що Петлюрин. Слова падають, як відламки рубаного дуба.

– Муром китайським відмежовуватися від Московщини. Раз на все рвати з москалями, а не "підтримувати контакт" із ними. Україна повинна бути самостійна, а не автономна. Військо, армія, а не федерація!..

Крик заливає салю. Ворохобня. Фронтовики підводяться з місць в якімсь захопленні. Руки вимахують у повітрі:

– Слава!

Кричу також, пірвана несамовитим захватом.

Знову на мовниці стоїть Винниченко. З піною на вустах накидається на передбесідника.

– Виступати проти російської революційної демократії – це злочин, чорносотенство, ми тільки з царизмом російським воювали; з народом російським, з демократією – ніколи. Сором, ганьба!..

Знову схоплюється буря. Гнів, хвилювання, протести. Знову говорить Міхновський, по ньому Петлюра.

Повітря згусло, насичене віддихами й людською пристрастю. Поволі стихає. Перерва.

Хвиля шинелів виносить мене на коридор. Коло дверей надибую [Олексу] Мельника.

– Ось, – каже, – Міхновський. – Ходім, послухаємо.

Серед вояків палко говорив огрядний старшина.

– Ну, чому ж вони не хотять зрозуміти цього? – питає молоденький хлопець у шинелі з обличчям інтелігента. – Адже ж це таке просте, ясне...

– Для нас з вами просте, бо ми думаємо по-українськи, – тепло посміхається Міхновський і кладе на плече юнакові руку. – А вони думають "по общерасейськи". Колись зрозуміють також, Біг дасть!

– Коли?

– Швидко, москалі самі навчать.

Юрба пливе, тручає нас і розділює. Гублю Міхновського й юнака серед моря шинелів. Гублю й не здибую вже ніколи.

Вал років перекочується по всьому. Зникають образи й люди. Міхновський накладає на себе руки під большевицьким ярмом. Петлюра гине з руки московського наймита-жида. Сумує історія над марно страченим життям людей і їх змаганнями.

Але ідеї, кинені людьми, всмоктуються в кров і живуть уже живим життям у кожнім атомі народу. Стають органічним складником його крови.

"...Широко беручи справу, кожна проблема української політики повинна бути з'ясована з погляду військових інтересів, оборони нашої держави", – каже кілька років пізніше Симон Петлюра.

На ту ж ноту починає співати тепер навіть Винниченко.

Міхновський згас. Згасло все на обрії Українських визвольних змагань. Не може згаснути в моїй пам'яті тільки образ людини, що ясно й просто, твердо й переконливо проголосила раніш за всіх те гасло, яке стадо нашим національним українським "Вірую". В тому вся його велич і невмирущість у нашій історії. Міхновський – то була перша вогнева стріла, що пронизала небо нашої волевої свідомости.

Галина ЖУРБА

З книги "Жінки у Визвольній війні. 1917 – 1930".

У КРИВОМУ РОЗІ ВШАНУВАЛИ ГЕРОЇВ

Активісти Громадського клубу "Український час" та інших патріотичних організацій Кривого Рогу провели пам'ятний захід з нагоди 100-річчя знакових подій в історії повстанського руху.

22 вересня 1920 р. колегія Катеринославської губчека засудила до розстрілу членів Криворізького повстанкому Захара Власенка, Григорія Гусака, Саву Михайленка, Федора Сіденка і Василя Столітнього. Справа Криворізької повстанської організації стала першою у процесі масштабного розкриття чекістами петлюрівської мережі повстанкомів на Придніпров'ї, які готували загальноукраїнське антибільшовицьке повстання.

24 вересня 1920 р. командира повстанської Степової дивізії Костя Пестушка (Степового-Блакитного) було обрано Головним отаманом Холодного Яру та усіх повстанських загонів. Об'єднання повстанства Холодного Яру, Херсонщини та Подніпров'я стало однією з ключових подій 1920 року.

З нагоди 100-річчя цих подій до пам'ятних дошок на честь Степового-Блакитного та героїв-повстанців Степової дивізії, встановлених криворізькими патріотами на постаменті декомунізованого пам'ятника кривавому чекісту Валявку, лягли квіти. Розповідаючи присутнім про події 100-річної давнини, голова Громадського клубу "Український час" Володимир Стецюк, який ініціював цей пам'ятний захід, наголосив, що відновлення історичної пам'яті про забутих героїв Визвольної боротьби минулого сторіччя має колосальне значення для виховання молодого покоління.

Володимир Стецюк повідомив про те, як просувається справа встановлення в Кривому Розі пам'ятника Костеві Пестушку (Степовому-Блакитному). За його словами, після схвалення ескізного проєкту пам'ятника містобудівною радою остаточне рішення щодо його встановлення має ухвалити виконком Криворізької міськради. Потім будуть здійснені суто практичні кроки в цьому напрямку.

На думку Володимира Стецюка, повернення з небуття імен українських героїв, відновлення стертих з лиця землі їхніх могил і встановлення на їхню честь пам'ятників – це той обов'язковий чин, завдяки якому для кожної нації відкривається брама часу в майбутнє.

На пам'ятному заході виступили також заступник директора Криворізького історико-краєзнавчого музею Артур Дробот, земляк Костя Пестушка Володимир Ключко, голова ГО "Степ" Ігор Дедюхін, правозахисник Олександр Корнік. Священик ПЦУ протоієрей, капелан отець Роман Бацвін відслужив панахиду по загиблих героях. Голова Криворізької міської організації КУН Олександр Мельник від імені Всеукраїнського об'єднання "Країна" вручив медаль "За вірність національній ідеї" криворізьким активістам Юрієві Настусенку, Ігореві Дедюхіну та учаснику російсько-української війни добровольцю В'ячеславові Сауляку.

Триває збір коштів на пам'ятник Головному отаману Холодного Яру Костеві Пестушку (Степовому-Блакитному).

Благодійні внески можна перерахувати на: П/р № UA 353510050000026008878996198 у відділенні АТ "УКРСИББАНК" в м. Кривий Ріг, МФО 351005, Ідентифікаційний код 43502775 або на корпоративну платіжну картку: UKRSIBBANK BNP PARIBAS GROUP 55825592075200189

Віддаймо належну шану тим, завдяки кому ми не забули про волю!

Героям слава!

Меморіал Визвольного Руху
Громадський клуб "Український час"

На світлині – Володимир Стецюк.

ТРЕЙКО ЗАХИЩАВ СЕЛЯН, А ВОНИ ЙОМУ ДОПОМАГАЛИ

Питання: У вашому селі народився отаман Іван Демидович Трейко. Що вам відомо про нього?

Відповідь: "Моя бабуня, Віндюк Харитина Юхимівна, 1902 р. н., розказувала мені, що коли НКВС (ЧК-ГПУ. – *Ред.*) його гнало з Погребища, то він у неї захрапував (сховав. – *Ред.*) у шопі коня, обклав снопами скоренько з її допомогою. У комині відкрив лаз, вона його в комині закрила і палила в хаті картоплиння. НКВС погналося по тій вулиці. Один зупинився і запитав: де він? Вона сказала: погнався в сторону Городецького лісу. А тут такий вигин був, нічого не було. Так вона його врятувала. Як ці всі проїхали, вона бігом відкрила цього комина, випустила його. Він її обійняв, поцілував за цей порятунок і погнався в сторону Ліщинецького лісу. Трейко віддячив і дав бабусі дві чи три золоті миколаївські монети, згодом вона віддала ці гроші дочці – моїй матері Віндюк Парасці Кузьмівні. За ці гроші вони хату збудували. А хата, у якій переховувався Трейко, не збереглась, її розвалили давно. Отаке я знаю, отаке мені розповідала моя бабуся Віндюк Харитина Юхимівна".

Питання: Коли бабуся розповіла вам цю історію?

Відповідь: "Мені було років 15, ще при Союзі. Про цю історію ніхто не знав. Вона секрети водила тільки зі своєю сестрою Віндюк Палажкою Юхимівною, то це вони так між собою говорили, а я хлопцем чув цю розмову. На мене вони так подивлялися і сказали: нікому ні слова, бо за це розстріляють чи посадять. Це вони обидві такі секрети водили між собою. Бабуся померла в 1984 році, похована тут, у Старостинцях".

Спогад про Івана Трейка, записаний у рідному селі отамана Старостинцях зі слів мешканця села Володимира Андрійовича Темника, 29.10.1953 р. н. (народився в с. Старостинцях), який переповів спогад своєї бабусі Харитини Юхимівни Віндюк (1902 р. н.).

Записав Володимир Барцьось 3 липня 2020 р. в с. Старостинцях Погребищенського р-ну Вінницької області.

ЗГАДАЄМО "ПОДЄБРАДЦІВ"

РЖЕВУЦЬКИЙ Віктор Юрійович (6.10.1901, м. Овруч, тепер Житомирської обл. – після 06.1963, ЧСР). Військовий і громадський діяч, інженер-економіст (7.06.1929); звання – козак 6-ї гарматної бригади 6-ї Січової дивізії Армії УНР, хорунжий Армії УНР.

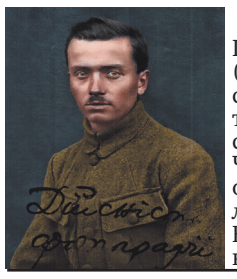

СКРИПКА Іван Іванович (10.10.1898, с. Бережівка, тепер Ічнянського р-ну Чернігівської обл. – після 08.1922). Військовий; командир немуштрової сотні штабу 1-ї Запорозької дивізії; звання – хорунжий (12.06.1920), поручник Армії УНР.

Молодший брат Семена Скрипки, підполковника Армії УНР.

Учасник Першого зимового походу Армії УНР. Лицар ордена Залізного хреста.

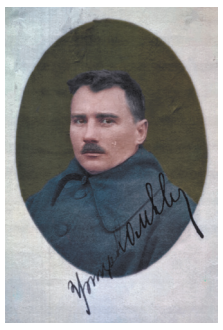

ХОМЯК (ХОМ'ЯК) Григорій (Гриць) Йосафатович (10.10.1888, с. Журавлі, тепер смт Журавне Жидачівського р-ну Львівської обл. – після 9.06.1922). Військовий, педагог; нач. контррозвідувального відділу штабу тилу Армії УНР (з 24.10.1920), лектор військового ф-ту Українського нар. ун-ту в таборі Стшалково; звання – обер-лейтенант австро-угорської армії, підполковник Армії УНР.

ХОМЕНКО Михайло Максимович (27.10.1900, Київ – після 31.05.1922). Козак Армії УНР.

Прийнятий вільним слухачем УГА в Подєбрадах (без стипендії).

Роман КОВАЛЬ, Віктор МОРЕНЕЦЬ, Юрій ЮЗИЧ

Енциклопедія Визвольної боротьби "«Подєбрадський полк» Армії УНР", т. 3

Хто хоче придбати цей том або всі три томи, може це зробити:

Т. 1. – А – К. – 376 с. (300 грн).

Т. 2. – К – Р. – 376 с. (150 грн).

Т. 3. – Р – Я. – 504 с. (250 грн).

Цифрова колоризація – Тарас Гладенький.

НЕЗАБУТНІЙ АНДРІЙ ТЕГЕРЕШВІЛІ

З болем у серці прочитав у липневому числі вашої газети замітку про вбивство в рідному домі в Городищі, що на Черкащині, письменника, краєзнавця, дослідника української історії Андрія Тегерешвілі. З Андрієм Захаровичем я багато років листувався, хоч і не був особисто знайомий.

Наше заочне приятелювання розпочалося ще в далекі сімдесяті роки, коли я захопився колекціонуванням газет. Андрій Захарович щедро посилав мені пухлі пакуночки, а одного разу вклав витинку з місцевої газети зі своїм віршем, надписавши щось на зразок "от колись віршиками бавився".

Оскільки я й сам вважаю себе людиною не так уже й далекою од красного письменства, то згодом, через роки, вже з Росії, вирішив знову написати українському поетові з Черкащини з неукраїнським прізвищем. Відповідь від Андрія Захаровича не забарилась, ось тільки він писав, що пошукає слідів козаччини, Холодного Яру, отаманів, що діяли на його рідній Черкащині. Я лише пошкодував, що жодної інформації про них не маю, бо сам з Полтавщини, а воювали там колись свої повстанці та були свої отамани. Проте Андрія Захаровича така відповідь не збентежила, його щирі листи, написані характерним почерком і незмінно власною рукою, продовжували бути моєю втіхою в чужинецькому оточенні.

Бувши людиною, як він написав, менш ніж на чверть українцем по крові, мав погляди досить радикальні, але в суперечках завжди був чемний і не переходив межі, а про себе писав, що "погляди які не є, але вони мої". Про себе власне писав дуже мало, більше про друзів та колег, а одного разу написав, що "інколи, раз-двічі в квартал, роблю набіги на Київ – полюю за книжками, бо у провінції тут книгарні вже позакривали". І далі – "але надовго з дому відлучатися ризиковано – минулого літа в мене у дворі за два заходи п'янюги-наркомани винесли весь метал: відра, виварки, сітку ліжка та чимало іншого, що було мені далеко не зайвим". Те було написано всього два роки

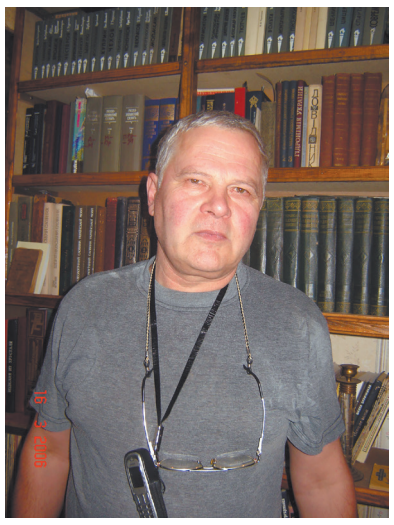

тому. І звідки ж було знати мистцеві, що така поблажливість та байдужість до хатніх злодюг може призвести до трагедії!

Андрій Захарович жив минувшиною, та й сам він був людиною, яка творила власне традиційним інструментом – пером, не довіряючи сучасній техніці, хоч і мав її у своєму домі. Про те, що його вірші та проза були відзначені на конкурсах у мережі, він дізнався від мене. А я й сам дивувався, звідки в людини старшого віку такі чисті юнацькі щирі почуття, талановито висловлені в поетичних рядках! І його новели – щирі, дотепні, з характерним гумором!.. Першу його книжечку "Диверсант Патарашвілі" я теж отримав, – вона насправді надто вже маленька.

Сподіваюся, друзі й побратими талановитого Андрія Тегерешвілі зрештою видадуть його другу книжечку, яку він готував до друку незадовго до трагічної смерті. Хотілося б, щоб і решта його творчого доробку побачила світ, бо написане ним варте того. Від себе долучаю знайдену в моєму власному архіві малесеньку замітку, отриману мною свого часу від незабутнього Андрія Захаровича Тегерешвілі.

Володимир ГУДЗЕНКО
Луховиці, Росія

ПАВЛО СТЕПАНОВИЧ ЩИРИЦЯ

(17.01.1938, с. БОРОВИЦЯ, ЧИГИРИНЩИНА – 18.09.2020, КИЇВ)

Помер Павло Щириця, кінооператор, член Національної спілки кінематографістів України та Історичного клубу "Холодний Яр", рідний племінник холодноярського отамана Якова Мамая-Щириці.

Він був моїм другом понад 60 років. У другій половині 1960-х ми переїхали з Горлівки в Київ, на вул. Курську, 16. Павло Степанович із родиною жив поверхом нижче. Наші сім'ї товаришували.

Між нами була різниця у віці понад 20 років, але це нам не заважало.

У 1960-ті Павло Степанович допомагав В'ячеславові Чорноволу, з яким дружив зі студентської парти. У гуртожитку вони часом – через скрутні обставини – спали в одному ліжку. Про це мені не раз казав Павло Степанович. Розповів, що переховував у своїй квартирі те, що просив Чорновіл.

Павло Степанович – тепла і добра людина. Він був щирою людиною, як і його предки, яких так і нарекли Щирицями. Від нього я ніколи не зазнав прикрощів.

Дружні стосунки ми пронесли крізь усе життя. Останні роки спілкувалися рідко: він мене вітав із днем народження, а я – його. Плюс ще кілька дзвінків на рік. Багато років дуже хворів. Ревматоїдний поліартрит викрутив йому суглоби, обмежив його можливості.

Павло Степанович Щириця закінчив факультет журналістики Київського державного університету ім. Тараса Шевченка (1960). Працював на Українському телебаченні редактором та оператором. З 1970 р. працював на студії "Укртелефільм". Зняв стрічки: "Київська весна" (1973), "На землі батьків", "Пилипівка", "Один день і все життя", "Сім нот у тиші", "Якби я був чарівником", "Життя віддане живому. Академік Холодний", "Шлях до хліба. Академік Ремесло", "Балтійські родичі слов'ян" (1982), "Андрій Малишко" та інші.

27 – 28 жовтня 1996 р. Павло Щириця взяв участь у першому вшануванні героїв Холодного Яру. Був з телекамерою. Його зйомки лягли в основу документального фільму "І повіє огонь новий" (режисер Гурам Петріашвілі). З січня 1997 р. Павло Щириця став членом Установчої конференції Історичного клубу "Холодний Яр". Завжди радів моїм новим книжкам про Визвольну боротьбу. Був твердим в українських переконаннях. Пишався своїм дядьком – отаманом Яковом Мамаєм-Щирицею.

Павло Степанович шанував моїх батьків. Завше тепло про них відгукувався, як і про мого дідуся – Сильвестра Степановича Барика. І вони його любили.

Вічна пам'ять дорогому і незабутньому другові нашої родини Павлові Щириці, вірному нащадку холодноярських героїв!

Від імені Історичного клубу "Холодний Яр" та редакції газети "Незборима нація"

Роман КОВАЛЬ

"Я ЩЕ ЖИВА..."

Було це під час голоду 1933 року. Вся родина однієї селянки із села Ліщинки на Кагарличчині померла. Вона залишилася в хаті сама, пухла і знесилена. Вже не могла ходити.

З метою запобігання епідеміям комуністична влада сформувала бригади, які їздили по селу і збирали тіла померлих на підводи та вивозили на кладовище, де було викопано велику яму, куди їх і скидали. За цю роботу платили по 0,5 кг хліба на день.

Зайшли до хати цієї селянки і, думаючи, що вона вже мертва, почали виносити на підводу. Знесилена, але ще жива жінка розплющила очі. "Куди ж ти мене, – сказала, – чортова твоя душа, тягнеш, хіба не бачиш, що я ще жива?"

На що один відповідає: "То все одно до завтра помреш, і мені знову доведеться їхати за тобою, а так мені дадуть півкіла хліба за тебе".

На кладовищі жінку викинули до ями з померлими. Жінці пощастило вилізти і повернутися додому. Прожила вона понад 80 років.

Цю історію мені розповіла моя мама, Катерина Трохимівна Фастовець (у дівоцтві Дідковська), 1928 року народження.

Віктор ФАСТОВЕЦЬ

ЗІНОВІЯ МИХАЙЛІВНА СИТЮК

(12.01.1954, м. КОМАРНО ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛ. – 14.05.2020, ЛЬВІВ)

У дівоцтві Шпирка. Закінчила хіміко-технологічний факультет Львівської політехніки.

Була ініціатором та організатором зустрічей випускників кожні 5 років.

Була опорою своєму чоловікові Олегу Ситюку, меценатові багатьох книжок Історичного клубу "Холодний Яр".

Виростила двох дітей: Ірину та Юрія. Мала четверо онуків: Соломію, Вероніку, Олега, Вікторію.

Вічна пам'ять!

Щирі співчуття рідним.

Історичний клуб "Холодний Яр"

ЧЕРЕЗ "НОВУ ПОШТУ" МОЖНА ПРИДБАТИ

Видання Історичного клубу "Холодний Яр" можна придбати через "Нову пошту", попередньо переказавши кошти на картку Романа Коваля у Приватбанку: 5168 7554 4667 0339.

Переславши гроші, просимо телефоном (або через електронну адресу kovalroman1@gmail.com) замовити книжки, вказавши куди і кому надсилати книжки.

Номери телефонів 067-726-30-36, 066-211-41-85. Ось ціни без вартості пересилки:

"Батькам скажеш, що був чесний" Романа Коваля – 275 грн.

"Жінки у Визвольній війні: історії, біографії, спогади. 1917 – 1930" – 370 грн.

"Донбас: радість і біль. 2014 – 2020" – 175 грн.

"Житомирщина в боротьбі" Романа Коваля – 275 грн.

"Яків Орел-Гальчевський: боротьба і філософія боротьби" Романа Коваля – 75 грн.

"Здолати Росію" Р. Коваля – 250 грн.

"Сумщина в боротьбі" Романа Коваля, Віктора Моренця та Юрія Юзича – 250 грн.

"Отаман Зелений" Романа Коваля – 100 грн.

"Подєбрадський полк" Армії УНР (т. 1) – 300 грн.

"Подєбрадський полк" Армії УНР (т. 2) – 150 грн.

"Подєбрадський полк" Армії УНР Р. Коваля, В. Моренця та Ю. Юзича (т. 3) – 250 грн.

"Крізь павутиння змосковщення" – 80 грн.

"Історія України-Русі" Миколи Аркаса – 100 грн.

"Тиха війна Рената Польового" Романа Коваля – 300 грн.

"Михайло Гаврилко: і стеком, і шаблею" Романа Коваля – 450 грн.

HTTP://NEZBORYMA-NACIYA.ORG.UA/

У редакції через "Укрпошту" можна придбати такі книги:
(ціну вказано, враховуючи вартість пересилки книг поштою):

"Жінки у Визвольній війні: історії, біографії, спогади. 1917 – 1930" – 410 грн.
"Донбас: радість і біль. 2014 – 2020" – 210 грн.
"Житомирщина в боротьбі" Романа Коваля – 315 грн.
"Батькам скажеш, що був чесний" Романа Коваля – 315 грн.
"Здолати Росію" Романа Коваля – 290 грн.
"Сумщина в боротьбі" Р. Коваля, В. Моренця та Ю. Юзича – 275 грн.
"Яків Орел-Гальчевський: боротьба і філософія боротьби" Романа Коваля – 110 грн.
"Подєбрадський полк" Армії УНР Романа Коваля, Віктора Моренця та Юрія Юзича (т. 1) – 325 грн.
"Подєбрадський полк" Армії УНР Романа Коваля, Віктора Моренця та Юрія Юзича (т. 2) – 175 грн.
"Подєбрадський полк" Армії УНР Романа Коваля, Віктора Моренця та Юрія Юзича (т. 3) – 275 грн.
"Отаман Зелений" Романа Коваля – 135 грн.
"Крізь павутиння змосковщення" Романа Коваля – 110 грн.
"Історія України-Русі" Миколи Аркаса (2-ге, краківське, видання) – 130 грн.
"Тиха війна Рената Польового" Романа Коваля – 350 грн.
"Михайло Гаврилко: і стеком, і шаблею" Романа Коваля – 525 грн.

Книги можна придбати, попередньо переказавши кошти електронним переказом на ім'я Р. М. Коваля, вул. генерала Геннадія Воробйова (Курська), буд. 20, пом. 14, Київ, 03049.

КУЛЬТУРА І ЖИТТЯ

Передплатити газету можна у будь-якому відділенні Укрпошти. Періодичність виходу – двічі на місяць, обсяг – 16 сторінок. Передплатна ціна на друге півріччя 2020 року – 335,80 грн, індекс – 60969.

Сердечно дякуємо за підтримку газети "Незборима нація"!

Анатолій СМИЦЬКИЙ (м. Дворічна) – 100 грн.
Л. Б. ЯВОРСЬКИЙ – 175 грн.
Віктор ЗАКОРЧЕВНИЙ (Сумщина) – 245 грн.
Ігор СМЕТАНСЬКИЙ (Калуш) – 300 грн.

НЕЗБОРИМА НАЦІЯ

Її редактор Р. Коваль – дослідник Визвольної боротьби українців за свою державу XX ст. Ця газета – про долі УСС, вояків Галицької армії, Армії УНР, повстанських отаманів та їхніх козаків, Карпатську Січ, ОУН, УПА, вояків АТО, а також про кобзарів, письменників, нові книжки про Визвольну боротьбу.

Наш індекс – 33545.
Індекс 87415 – для передплатників Донецької та Луганської областей.
Ціна на півріччя – 44.56 грн.

Редактор **Роман Коваль**

Верстка **Олександр Литвин**

Коректор **Надійка Овчарук**

Інформаційне забезпечення **Микола Владзімірський, Владислав Карпенко, Люба Криворот**

Технічний директор **Максим Селюзкін**

Адреса для листування 03049, Київ, вул. генерала Геннадія Воробйова (Курська), буд. 20, пом. 14.
Тел./факс: 242-47-38
kovalroman1@gmail.com
Редакція залишає за собою право редагувати та скорочувати тексти.
Видання зареєстровано 28.12.1993 р. у Державному комітеті України у справах видавництв, поліграфії та книгорозповсюдження. Серія КБ №325.
Наклад 1100 примірників.
Видруковано 28.09.2020 р. ТОВ "Прес Корпорейшн Лімітед"
Номер замовлення 2010309

Засновник Роман Миколайович Коваль

"Незборима нація" – газета для тих, хто хоче знати історію боротьби за свободу України